

Ігор ПИЛИПІВ

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗУНР

Проаналізовано участь душпастирів Греко-католицької церкви у діяльності центральних і місцевих органів влади і управління ЗУНР, їх духовна опіка над військовиками Галицької армії.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, ЗУНР, органи влади та управління, духовна опіка.*

Поразка блоку Центральних держав у Першій світовій війні та піднесення національно-визвольного руху призвели до розвалу Австро-Угорської імперії. На її уламках поневолені народи, а серед них і західні українці, почали відновлювати національні держави. 18–19 жовтня 1918 р. у Львові відбулася конституанта – представницьке зібрання українських послів Віденського парламенту і крайового сейму, єпископату, керівників політичних партій, на якій обрано Українську Національну Раду (УНРада) на чолі з президентом Є. Петрушевичем (сином греко-католицького священика з Буська), схвалено її Статут. Постановою УНРади від 19 жовтня на українських землях Австро-Угорщини (Східна Галичина із західним кордоном по р. Сян включно із Лемківщиною, Північна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет, Закарпаття) проголошено Українську державу¹. Після переможного першолистопадового повстання у Львові та інших містах і селах регіону (крім західних повітів) УНРада оприлюднила 5 листопада 1918 р. програмну декларацію “Український народі!”, в якій стверджено демократичні принципи державотворення: “В Українській Державі всі громадяни без різниці мови, віри, роду, стану чи пола будуть справді рівні перед правом, а наскрізь демократичний лад опертий на загальнім, рівнім, безпосереднім, тайнім і пропорційнім виборчим праві, від громади починаючи і на державі кінчаючи, забезпечать верховний голос у державі демосові, масам робочого народу”².

Важливу роль у Листопадовій національно-демократичній революції відіграло духовенство і вірні Греко-католицької церкви. “В Листопадовому Зриві з 1918 р., якого блискучим епілогом було створення ЗОУНР, – відзначав о. В. Лаба, – у рядах її творців – геройських, українських старшин і стрільців, політичних діячів і світських громадян, найшовся теж український духовник. Він не міг стояти осторонь в ту вирішну хвилю, на яку підготовляв свій народ. Майже у всіх галицьких містах і містечках, знані з їхньої громадянської діяльності, духовники були учасниками перебирання в українські руки влади і членами створення місцевих українських урядів. Сміло можна сказати, що, у цей час історичної проби, наше духовенство збитою лавою стануло поруч світської інтелігенції й селянства під прапором влас-

ної державности й усіма можливими засобами її розбудовувало. І однаково, як у Листопадові дні, незабутніми залишаються імена українських духовників, що у ті дні вірно і гідно сповнили свій народній обов'язок³.

Вирішальну роль у ставленні церкви до революційних подій і національного державотворення відіграла позиція митрополита Андрея Шептицького. Разом з єпископами Г. Хомишином і Й. Коциловським він був організатором і учасником української конституанти, обраний членом УНРади. Відзначимо, що до неї увійшли також єпископ Г. Хомишин, отці А. Бандера, С. Височанський, Ю. Дзерович, І. Капустянський, С. Кархут, П. Карпінський, Є. Качмарський, С. Матковський, С. Метеля, С. Онишкевич, С. Петрушевич, О. Погорецький, О. Стефанович, І. Федевич, П. Філяс, М. Цегельський, Т. Чайківський, С. Юрик, І. Яворський⁴. О. І. Лебедович слушно зауважував, що “не лише у проводі нашої новозорганізованої держави стояли представники нашого найвищого духовенства, але теж і львину частину організування Листопадового Зриву на низах в дні 1-го листопада 1918 р. перевело українське греко-католицьке духовенство”⁵. Організаторами або учасниками революційного перевороту на Львівщині були: декан А. Долинський (Броди), о. М. Герасимович (Лешнів), о. О. Левицький (Олесько), о. В. Пелліх (Радехів), декан Д. Лепкий (Старий Самбір), о. С. Онишкевич (Рудки), о. М. Мосора (Сколе), о. І. Семчук, о. І. Федевич, о. Ю. Присташ, о. Г. Мороз (Турківщина), о. М. Боберський, о. А. Мельник, о. Ю. Татомир і о. Ф. Рябій (Самбірщина), декан І. Волосянський (Сокаль), о. І. Ясеницький і о. А. Калужняцький (Дрогобиччина), А. Пшепюрський (Мостищина) та інші. Документи свідчать, що парох с. Лип'я (Турківщина) о. Ю. Присташ на чолі повсталих селян навколишніх сіл роззброїв кілька місцевих жандармських постерунків і здобув для нової української влади зброю. Парох Дори (неподалік Яремче) М. Ганушевський сформував Гуцульську сотню й зумів організувати роззброєння потягів з угорським військом⁶. Не менш активну участь брали священики Тернопільщини і Станиславівщини, Буковини, Лемківщини, східних повітів Засяння⁷.

У церквах, як правило, повідомлялася інформація про хід перебрання влади. У Кам'янці Струмиловій (тепер м. Кам'янка-Бузька Львівської обл.) 4 листопада після Служби Божої в місцевій церкві, інформувало “Діло”, “при великім здвизі народу, інтелігенції перший зложив присягу повітовий комісар на вірність Українській Державі й українському правительству, а потім зложили присягу новобранці числом около 200”⁸. Греко-католицькі священики обиралися й до місцевих органів влади і управління. Зокрема, до повітової УНРади у Станиславові громада рекомендувала проф. о. Й. Раковського, який відповідав за “господарські справи міста і цілого повіта”. Міським комісаром Городка працював о. В. Стебельський, а членами повітової УНРади були о. В. Лиско (голова харчового уряду), о. О. Чернецький (куратор війська). До Бучацької повітової УНРади обрали парохів сіл Сороки, Язлівче, Новосілки і Зубрець. Городенківську повітову раду очолив парох с. Корнева І. Пісецький, а Стрийську – о. О. Нижанківський. Адміністрацією залізничного двірця в Рудках на Львівщині керував о. С. Онишкевич. Харчовий уряд Богородчанської повітової ради очолив о. О. Чарнецький⁹.

Священики взяли дієву участь в роботі центральних органів влади і управління, зокрема у трьох сесіях (2–4 січня, 4–15 лютого, 25 березня – 15 квітня

1919 р.) УНРади у Станиславові, де обговорювалися її різні ухвали (про мови, громадянство, національну валюту, монопольний продаж основних продуктів та ін.). Член земельного субкомітету о. П. Філяс розробляв “Основи земельної реформи”, які передбачали ліквідацію великого землеволодіння й “наділення вивласненої землі” розпочати “по закінченню війни і повороті жовнівців з фронту і з полону”¹⁰. Власне священники намагалися нейтралізувати радикальні плани окремих політиків, зокрема соціал-демократа С. Вітика, що передбачали конфіскацію церковно-монастирського землеволодіння. Протестуючи з метою недопущення таких планів, єпископ Г. Хомишин навіть тимчасово призупинив участь в роботі УНРади. Однак це не зупинило депутатів цього представницького органу проголосувати 14 квітня 1919 р. за конфіскацію церковного землеволодіння, що викликало негачію більшості душпастирів¹¹.

Зауважимо й те, що отці С. Матковський і С. Юрик працювали в адміністративній комісії, яка готувала “законопроекти з області адміністрації”¹². Останнього також обрали до Президії УНРади, обласної земельної комісії. Водночас о. С. Петрушевич працював у фінансовій комісії парламенту, яка намагалася упорядкувати державні витрати¹³.

Відповідальним за державно-церковні відносини був Державний секретаріат віросповідань на чолі з досвідченим послом Галицького сейму, лідером Християнсько-суспільної партії О. Барвінським¹⁴. Він сформований 9 листопада, а запрягнув і започаткував роботу 10 листопада у будинку Галицького намісництва. Подальші його львівські засідання проходили у Ставропігії (Успенському церковному братстві). У другому складі уряду відповідальним міністром призначено безпартійного А. Бурачинського, депутата Буковинської Національної Ради. Безпосередньо куратором церковних проблем став головний референт віросповідних справ міністерства, професор духовного греко-католицького ліцею в Станиславові, доктор богослов'я отець І. Лятишевський¹⁵. На цю посаду його рекомендував єпископ Г. Хомишин.

Державний секретаріат віросповідань і освіти доручив Державному податковому уряду забезпечити виплату священникам зарплати і пенсії, зокрема й компенсації за окремі роки Першої світової війни¹⁶. Українська влада намагалася допомогти й тим священникам, які втратили зарплату і нерухомість на Буковині у зв'язку з румунською окупацією в листопаді 1918 р. Вказану проблему мала вирішити ліквідаційна комісія у Відні¹⁷. З проханнями “про ласкаве асигнування” своїх підлеглих, зокрема професора богослов'я о. Я. Медведцького і професора догматики богословського ліцею о. Петра Затворника, звертався навесні 1919 р. до “Високого Державного секретаріату освіти і віросповідань в Станиславові” керівник єпископського ординаріату Г. Хомишин¹⁸. Підгаєцький деканат просив міністерство видати неотриману пенсію від 1 листопада 1917 р. до 31 жовтня 1918 р. місцевому пароху Ю. Фіціловичу “кривному священнику й ідеальному українцю”, який проводив чималу культурно-освітню роботу в парохії Підгайців (5250 вірних, 5 церков, 32 каплиці, 4 народні школи)¹⁹.

До речі, державні зарплати діставали від уряду ЗУНР і місцеві римо-католицькі священники. Про це, зокрема, свідчить лист українською мовою “сотрудника парохії латинського обряду в Бурштині” отця Е. Станкевича від 12 березня 1919 р.

Державному секретарю освіти і віросповідань ЗУНР. У відповідь міністерським рішенням йому призначили річну платню в сумі 1300 корон²⁰. Очевидно, що такими діями влада намагалася завоювати прихильність у поляків, вірних Римокатолицької церкви.

На прохання єпископа Г. Хомишина від 26 березня 1919 р. міністерство виділило 1 квітня щомісячну “налогову дотацію” (по 100 корон) для “кандидатів стану духовного”, які закінчили богословські студії й готувалися до душпастирської діяльності²¹. У цей час в галицьких парафіях з’явилося чимало вакансій, оскільки десятки священників вступили на службу до Галицької армії.

Врахувавши пропозицію єпископського ординаріату, Міністерство освіти і віросповідань домоглося у березні 1919 р. дозволу на виділення в оренду (“під виглядом винаймування”) землі за помірну плату (“фасійну ціну”) для священних вдів. Про це довгоочікуване рішення Г. Хомишин 8 квітня 1919 р. повідомив місцеві деканальні уряди²². Розпорядком від 25 квітня 1919 р. уряд вирішив “підтримати матеріально вдів греко-католицьких священників, їхніх дітей-сиріт під опікою матерів до 24 років, повнолітніх сиріт, постійно нездібним до зароблювання”. Документ підписали президент Ради державних секретарів, держсекретар фінансів, торгу і промислу С. Голубович і ще 7 міністрів²³. До речі, восени 1919 р. галицькі біженці отримали допомогу й від уряду Української Народної Республіки (УНР) у сумі 10 млн грн.²⁴

Уряд ЗУНР задовільнив прохання церкви щодо відкриття приватних духовних навчальних закладів. Зокрема, міністерство освіти і віросповідань дозволило 18 лютого 1919 р. Ігуменату Сестер Василянок відкрити в Станиславові приватну жіночу семінарію, трикласну виділову і чотирикласну народну школи. Після “переведення люстрацій закладів”, тобто перевірки їхньої діяльності, вони могли сподіватися на дотацію з “державних фондів”²⁵. Як свідчить лист ігумені М. Гуменюк, указані школи використовували світські навчальні плани і підручники, обладнані кабінети і бібліотеки й визнають “верховну шкільну владу Української Народної Республіки”²⁶.

Водночас парохіяльні уряди заохочували священників до праці у державних школах, де вони як учителі релігії (катехити) щомісячно отримували в середньому 150–200 корон²⁷. Оплата здійснювалася через каси повітових комісаріатів. Архівні документи засвідчують про виділення річної платні пароху в Білих Ословах на Делятинщині Івану Чорнобривому 1980 корон, а пароху Босирів на Скалатчині Пантелеймону Шпильці – 1500 корон²⁸. Завдяки наполяганню міністерства освіти і віросповідань працю вчителя мали прирівняти до державної служби²⁹.

Вважаючи священників і вчителів авторитетними організаторами молоді й підлітків, міністерство освіти і віросповідань 25 березня 1919 р. звернулося до них скерувати до 1 травня талановитих дітей на підготовчі курси для навчання у народних, фахових і середніх школах³⁰. Однак травневий наступ польського війська перешкодив реалізації освітніх планів галицького уряду.

Священників Й. Раковського (тимчасового управителя учительської семінарії в Станиславові) і В. Навроцького (повітового шкільного комісара) міністерство призначило директорами іспитових кваліфікаційних комісій “для учителів народних шкіл на рік 1919”³¹. Як відомо, у місцевих гімназіях, школах і вчительських

семінаріях не вистачало педагогів, оскільки вчителі-поляки відмовлялися складати присягу на вірність ЗУНР.

Ієрархи Греко-католицької церкви, насамперед митрополит А. Шептицький та Станиславівський єпископ Г. Хомишин, надавали великої уваги консолідації визвольних сил ЗУНР. Свідченням цього став з'їзд греко-католицького духовенства 7–8 травня 1919 р. у тогочасній столиці Станиславові (Львів ще 21 листопада 1918 р. окупувало польське військо). У з'їзді взяли участь понад 200 священників, капеланів, діячів церкви на чолі з єпископом Г. Хомишином. Заслухавши доповідь і виступи більш як тридцяти делегатів, з'їзд прийняв ухвалу, в якій насамперед відзначив важливу роль галицького духовенства у становленні та розбудові молодого республіки, її Збройних Сил і закликав український народ згуртуватися разом з церквою для зміцнення державності на християнських засадах. У вітальній телеграмі воякам Галицької армії делегати наголошували: “Українське греко-католицьке духовенство шле щирий привіт і слова глибокої пошани для наших геройських військ, цілим серцем жертвує їм всі свої сили для допомоги і молить Всевишнього Бога о благословенні справедливого, святого діла, кріпкої сили і перемоги для визволення цілої дорогої Вітчизни від пихатих ворогів”³².

Отже, чи не найбільше уваги українська влада приділяла зміцненню обороноздатності молодого держави, збройним силам якої довелося вести напружену боротьбу проти агресії з боку Польщі і Румунії, які активно підтримували країни Антанти, особливо Франція. За цих умов демократичній владі довелося спішно створювати національну регулярну армію. Оскільки уряд і командування українськими військами перебували до 21 листопада у Львові й були зайняті битвою з поляками за столицю, на периферії творилися окремі частини і загони практично стихійно, зусиллями місцевих старшин-українців, Безпосередню участь у створенні перших військових підрозділів молодого Галицької армії брала Греко-католицька церква. Зокрема, протоігумен Чину святого Василя Великого, ігумен Жовківський о. П. Філяс у зверненні до населення повіту закликав: “Всім стати кріпко і непохитно вокруг нашої Національної Ради, яка наш нарід заступає перед цілим світом, захищати свою землю від ворогів”. Священники Жовківщини організували урочисте запряження створених загонів і відправку їх на фронт, який проходив поруч³³. У ті листопадові дні 1918 р. польовими духівниками перших бойових загонів стали десятки греко-католицьких священників. Серед добровольців був о. Т. Чайківський з Яворова, який прийшов до новоствореного загону – групи поручника І. Клея, а згодом став капеланом 6-ї Равської бригади. До бойової групи “Угнів” зголосився о. М. Твердохліб, парох з с. Вербиці біля Угнева. Капеланом групи отамана К. Гофмана став о. І. Косонога, а групи “Лютовиська” – о. І. Колтонюк. До створення в складі військового міністерства Преподобництва, не маючи відповідних наказів, настанов, польові духівники, більшість яких мали досвід капеланської служби в австрійській армії, брали на озброєння її організацію. “В державі, яка щойно організувалася, – зауважував о. В. Лаба, – в розгарі війни, у відрізванні від церковного центру – Львівського Митрополичого престолу, ініціативні і доповідні духовники робили все те, що наказували хвиля й потреба”³⁴. Вказану роботу керувало Преподобництво Галицької армії і Державного секретаріату військових справ.

Насамкінець зауважимо й те, що церква намагалася організувати після 1919 р. протестаційні акції діаспори на захист ЗУНР, зокрема збирала кошти на національно-культурну діяльність серед поневолених співвітчизників. Загалом діяльністю ГКЦ в 1918–1919 рр. ще раз підтвердила її громадянську позицію, у відстоюванні прав вірних, бажання зберегти національно-культурну ідентичність українського народу.

- ¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 1. – С. 177–179.
- ² Там само. – С. 336–337.
- ³ *Лаба В., о.* Заслужена роля польового духівництва // Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 310.
- ⁴ *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 83–88.
- ⁵ *Дзьобак В.* Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі Опору (1941–1944). – Київ, 2002. – С. 306.
- ⁶ Західно-Українська Народна Республіка. Ілюстрована історія / Гол. ред. М. Кугутяк. – Львів; Івано-Франківськ, 2008. – С. 411–412.
- ⁷ Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. Т. 1. – С. 307; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923... Т. 1. – С. 311, 315.
- ⁸ Діло. – 1918. – 15 листопада.
- ⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... – Т. 1. – С. 325, 327, 353–354.
- ¹⁰ Там само. – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 2. – С. 272–274.
- ¹¹ Західно-Українська Народна Республіка. Ілюстрована історія. – С. 200, 415–416.
- ¹² Там само. – С. 210.
- ¹³ Там само. – С. 174, 204.
- ¹⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... – Т. 1. – С. 406–408.
- ¹⁵ Вісник Державного Секретаріату освіти і віросповідань. – Станіславів, 1919. – Ч. 2. – С. 34.
- ¹⁶ Центральний державний історичний архів у м. Львові (ЦДІАУЛ). – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 22–22, 132, 146.
- ¹⁷ Там само. – Арк. 141.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 36–37.
- ¹⁹ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 146.
- ²⁰ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 157.
- ²¹ Там само. – Арк. 40–41.
- ²² Там само. – Арк. 42.
- ²³ Там само. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 4.
- ²⁴ Україна: хроніка XX століття. Довідкове видання. Рік 1919 / Гол. ред. В. Смолій. – Київ, 2005. – С. 161.
- ²⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 118. – Арк. 54.
- ²⁶ Там само. – Арк. 53.
- ²⁷ Там само. – Ф. 667. – Оп. 1 – Спр. 118. – Арк. 10–14, 42, 89.
- ²⁸ Там само. – Арк. 71, 83.
- ²⁹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. – Т. 2. – С. 80.
- ³⁰ Вісник Державного Секретаріату освіти і віросповідань. – Станіславів, 1919. – Ч. 2. – С. 33.
- ³¹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. – Т. 2. – С. 244.
- ³² Стрілець (Станіславів). – 1919. – 11 травня.
- ³³ Жовківщина. Історичний нарис. Т. 1. – Жовква; Львів; Балтимор, 1994. – С. 113.
- ³⁴ *Лаба В., о.* Заслужена роля польського духівництва... – С. 311.

Ihor Pylypiv. CHURCH AND RELIGION RELATED ASPECTS OF THE NATIONAL STATE-BUILDING IN THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The article analyzes participation of the Greek-Catholic priests in the activities of central and local authorities and administrative bodies of the West Ukrainian People's Republic and their spiritual custody over the soldiers of the Galician Army.

Key words: *the Ukrainian Greek-Catholic Church, the ZUNR, authorities and administrative bodies, spiritual custody.*